

Šiame numeryje:

Išėiviai rašytojai grįžta į gimtinę.
Lietuvos įkaltai Stutthofe ir jų likimas.
Plutono planetos paslaptys.
Jeigu reikalautų Dievas ir tėvynė
Lietuva: kun. Juozo Žebrio monografija.
Vlado Šlaito eilėraščiai.
Rašytojui Liudui Dovydeniui 75 metai.
Teisė senojoje Lietuvoje.
Nauji leidiniai.

Kertinė Parasė

Išėiviai rašytojai grįžta į gimtinę

Rusų kalba vaikų darželiuose, saugumiečių kirvių dužiai ir itariamųjų savilaidininkų duris, o iš oficialiosios spaudos vis garsėjanti, vis saldejanči smuikų melodija, skirta išėiviams: žiūrėkite, kaip mes rūpinamės lietuviškąja kultūra, kaip dosniai leidžiame išėivių knygas, kaip gražiai laidojame jų palaikus gimtojoje žemėje.

Kokią tikrovę bando užtušuoti tie agitpropinio simfonijos orkestro garsai? Antrajam pasauliniam karui baigiantis, iš Lietuvos į Vakarus pasitraukė didelė dalis Lietuvos rašytojų ir intelektualų. Savo gimtąją kūrybos versmę jie paliko ne lengva širdimi, bet norėdami išvengti fizinio ar dvasinio sunaikinimo. Stalino laikais jiems atkalinai užvertos durys į Lietuvą pastaraisiais dešimtmečiais šiek tiek prasivėrė. Tačiau šiandien, kaip ir tada, jų kūrybinis žodis tebėra atitvertas nuo tėvynės. Kaip tuomet „budri statulniečių akis“, taip dabar visas legionas muitininkų ir cenzorių, pasieniečių ir saugumiečių akylai saugo, kad tasai uždraustas žodis neprasisverkėtų į Lietuvą.

Ir vis dėlto kai kurie išėivijos rašytojai sugrįžta į gimtinę. Vieni rašai prasiskverbė pro geležinę uždangą slaptomis; tėvynėje jie eina iš rankų į rankas, juos persirašo smalsūs skaitytojai, cituoja savilaidinė spauda. Saujelė sugrįžta savo oficialiai išleistais kūriniais — dar būdami gyvi, kaip Katiliškis ar Almenas, ar tik po mirties — kaip neseniai išspausdintas Henrikas Radauskas. Kitų nesenu velionių, kaip Antano Rūko, balsas vėl pasigirsta tėvynėje tik kruopščiai atrinktomis citatomis periodinėje spaudoje. O dar kiti, kaip keturvėjininkas Petrėnas — Tarulis namo sugrįžta ne savo kūryba, bet kūno pelenais.

Laisvas pasikeitimas idėjomis bei estetinėmis vertybėmis tarp išėivių ir jų gimtų kraštų yra kasdienis natūralus civilizuoto pasaulio reiškinys. Tokį pasikeitimą garantuoja tarptautinės sutartys, kurias yra pasirašiusi ir

Maskva. Tačiau Lietuvos kultūrinio aparato struktūroje tokie įvykiai, kaip Radausko knygos išleidimas — 35-riems metams praėjus nuo poeto išvykimo iš Lietuvos! — ar Petrėno — Tarulio palaikų palaidojimas gimtojoje žemėje, aprašomi, kaip nepaprasto „tarybinės“ sistemos dosnumo ir humaniško irdymo. Gyvy ir ypač nebegyvių išėivių rašytojų atranka, jų palaipsniui išleidimas į Lietuvą, ir jų spraudimas į partinius šablonus yra vertės svarbia Lietuvos partinio kultūrinio aparato industrija, kuriai skiriama daug laiko ir lėšų. (Dėl to nereikėtų stebėtis — negi įleisi juos tokius, kokie jie yra, „nuodėmingus“ ir „ne-tobulus“ ir „brandaus socializmo“ rojų). Jų apdorojimu rūpinasi ne rašytojai ar menininkai, bet patikimi valdininkai. Taip atrinktieji išėiviai, pasiekę „rojaus“ var-tus, turi praeiti ideologinę mui-tinę ir kosmetikos saloną, kuriam vadovauja stalininės mokyklos emigrantologas Vytautas Kazakevičius.

Ir taip jie sugrįžta, tie išėivijos rašytojai, jie ir jau nebe jie, subtiliai patušuoti, ar ryškiai išdažyti, kaip Amerikos graborių įstai-gose; apkarpyti, arba tiesiog pa-versti karikatūromis. „Pergalėje“, „Literatūroje ir mene“, „Gimta-jame krašte“ pasirodo atrinkti jų raštų, jų laiškų fragmentai, iš-kreipiantys jų dvasinį veidą. Tai tipiška totalitarizmo ceremonija, gerai pažįstama ir kitoms Rytų Europos šalims. Žymusis vengru poetas Gyula Illyes taip aprašė tokį „ne-krofilisšką“ mirusiųjų iš-kraipymą ir pažeminimą savo 1950-ais metais parašytoje po-emoje „Sakinys apie tironiją“:

Tironija stovi prie tavo kapo.
Ji paaiškina, kuo tu buvai.

Bet po mirties sugrįžusiųjų išėivių draugai, artimieji ir gerbėjai žinos, kuo jie tikrai buvo. Gim-toji žemė priims ir žinos. Ir Bin-kio kapo, kuris Rusų kapinėse žvelgia į naujai supiltą Petrėno — Taulio kapą, neapgaus propa-gandiniai smuikai.

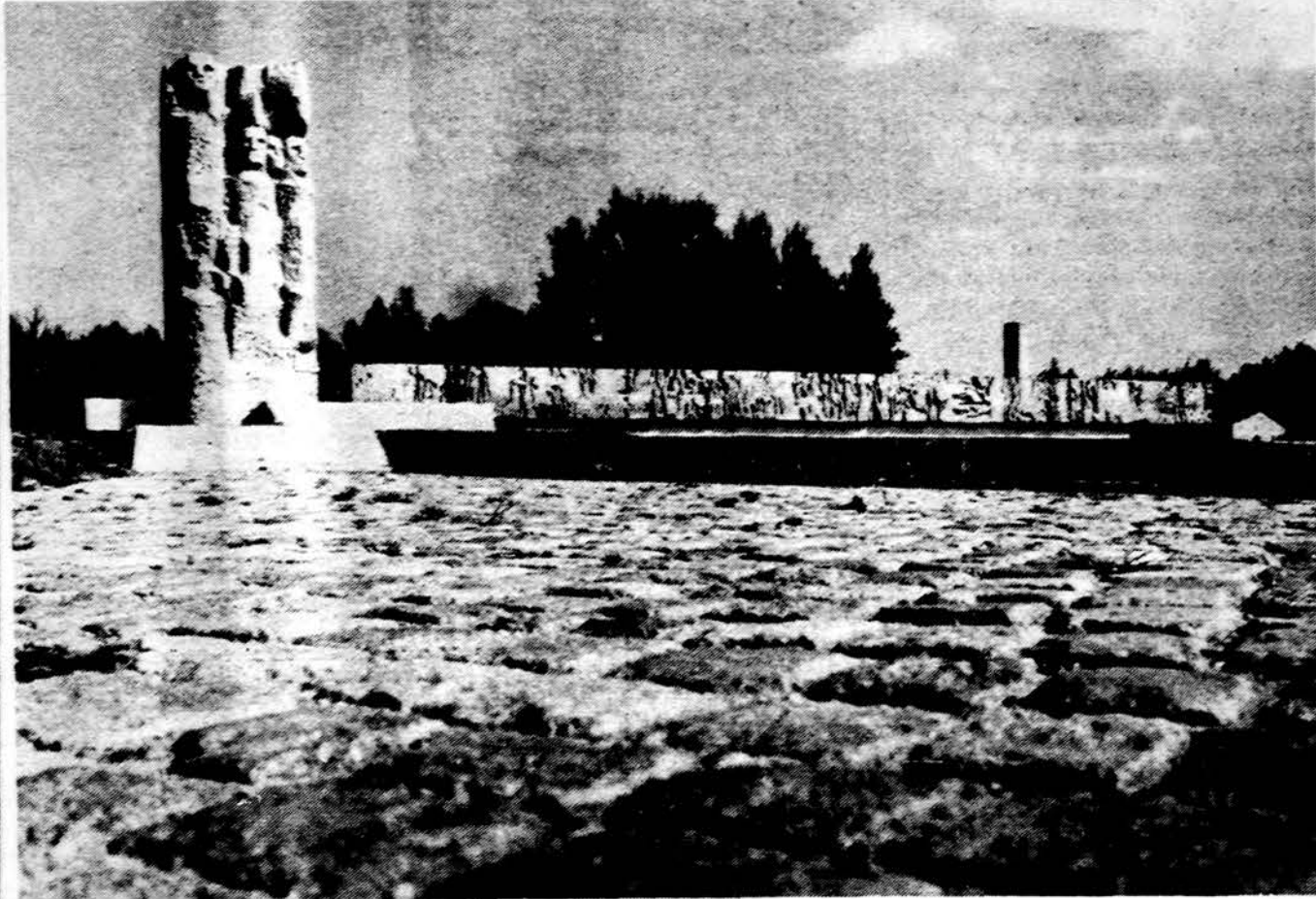
V. SRUOGIENĖ

Jau eina antri metai, kai JAV spaudoje kasdien minimi 52 Ameri-kos įkaltai Teherane. Bet ar kas pri-simena, kad ir Lietuva turėjo įkal-tus vokiečių okupacijos metu? Už-jausdami tų amerikiečių šeimas jų agonijoje, belaukiant grįžtančių na-mo artimųjų — ar pagalvojame a-pie tai, kaip kentėjo mūsų įkaltų šeimos? Ypač jie patys.

Iš tikrųjų, ne vien iraniečiai bar-bariškai griebiasi tokių gilių seno-vės priemonių, kurias jau Lietuvos Statutas XVI amžiuje buvo atmetęs — tokių barbariškų priemonių griebėsi ir mūsų laikais aukštos ci-vilizacijos tauta, vokiečiai, patekę į totalitarinės nacionalsocialistų val-džios rankas.

46 Lietuvos įkaltai buvo suimti 1943 m. kovo mėn. 16-17 d. Kai po Stalingrado katastrofos Trečiojo Rei-cho kariuomenė liko palaužta, feld-maršalo Pauluso armija apsupta, Hitlerio valdžia paskelbė Lietuvoje mobilizaciją. Lietuvos visuomenė drąsiai ir vieningai pasipriešino, nes pagal tarptautinę teisę okupuotose kraštuose mobilizacija nepaveda-ma. Įsirašė tik mažas skaičius jau-nų vyrų — lyg pašaipai: luosai, ne-tinkantieji karo tarnybai. Įsiūtę vo-kiečiai įsakė be teismo sprendimo ir be individualaus kaltinimo suimti, jų manymu, įtakingus krašte 46 as-menis:

K. Bauba, V. Blažys, J. Briedikis, I. Budrys, P. Buraga, V. Butkus, J. Čiu-berkis, A. Darginavičius, V. Dargina-vičius, P. Germantas (Meškauskas), B. Griga, A. Januševičius, V. Jurgu-tis, A. Kantvilas, J. Katinauskas, P. Kerpe, P. Kiškis, M. Kriaučiūnas, A. Kučė (Kučinskis), K. Kuprėnas, A. Lipniūnas, A. Liudžius, M. Macke-vičius, R. Mackonis, M. Mačioka, J. Malinauskas, Z. Masaitis, P. Masulj-

Paminklinės skulptūros kaliniams ir kankiniams atminti šiandieniniame Stutthofe.

Nuotr. M. Murmano

V. Meilų, J. Naraką, J. Noreiką, M. Pečiūną, S. Puodžį, L. Puskunigį, K. Rakūną, J. Rimašauską, B. Sruogą, V. Stanevičių, A. Starkų, J. Šerną, A. Tumėną, V. Tumėną, J. Valentą, J. Valiukevičių, S. Ylą, P. Žukauską.

Suimtieji buvo skubiai, neskel-biant kur ir kuriam laikui, išvežti. Neleistis su jais bet koks asmeniškas ar laiškins kontaktas.

Daugelyje Lietuvos vietovių vi-suomenė slapta rinko pinigų vokie-čių gestapininkams papirkti (Dr. Domas Jasaitis buvo sutelkęs didelę sumą pinigų šiaulių apskrities vir-šininkui Jonui Noreikai ir rašytojui B. Sruogai išpirkti). Susirūpinę giminės visokiais būdais stengė su-žinoti apie suimtųjų likimą, kreipė-si į komisarus, gestapo viršininkus

ir kt. Nei prašymai nei bandymai papirkti negelbėjo.

Nepaisant griežčiausio draudimo, 1943 m. balandžio 23 d., Didįjį penktadienį, man pavyko įsmukti į Lietuvos gestapo viršininko K. Jaegerio kabinetą Kaune. Jis pasitiko mane piktų žvilgsniu, bet mane iš-klauzė. Tuoj ėmė nervingai dėstyti, kad eina karas, padėtis rimta, rusai jau čia pat — reiktų visiems kar-tu gintis. O „diese dumme Litau-ern“ atkakliai nenori eiti su mumis. Dargi drįsta — nykštukai — daryti afrontus tokiai galingai valstybei kaip Vokietijai! Ar mano vyrras kal-tas ar nekalts — jis neturįs laiko gilintis. Jis kalts, kaip ir visi lietu-viai, kad nekovoja prieš bolševikus.

„Jeigu jūs jaunimas stas į mū-sų dalinius, jūs vyrras ir kiti bus laisvi, jei ne...“ užbaigė iškalbingu mostu...

Tų jo žodžių kaip gyva nepa-miršiu. Taip ir baigėsi audiencija. Tuo tarpu kažkokių būdu (berods per generolą Plechavičių) vokiečių paslaptis tapo atskleista: sužinota, kad mūsų suimtieji yra Stutthofe koncentracijos savykloje, netoli Gdanskio. Per Velykas kaliniams bu-vo leista parašyti šeimoms trumpus laiškus. Greit pasklido ir aliamuo-jančios žinios, kad mirė Puodžius, Masaitis, Bauba...

Suimtųjų žmonos išsirinko iš savo tarpo delegates, kurioms pavedė vi-sais šios grupės suimtaisiais rūpi-nis. Kaunietės išsirinko dr. A. Star-kaus žmoną, vilnietės — V. Sruo-gienę.

Taip mudviem teko kartu eiti per visokias instancijas: nuo tarėjo P. Kubiliūno (nepriėmė mūsų) pas ar-kivyskupą J. Skvirėcką (irgi nepri-ėmė — nesikišąs į politiką), pas ko-misara Rentelną, jo pavaduotoją Na-bersbergą, Vilniaus miesto komisarą Hingstą, visokius gestapo viršininkus, privačius asmenis, kurie buvo laikomi įtakingais... Kai kur teko pa-tirti skaudų pažeminimą, bet bend-rai imant, vokiečiai buvo manda-gūs, tik melagingais pažadais klaidi-no. Paaiškėjo, kad suimtieji yra be-tarpiškoje Himmlerio žinioje, o prie jo prieti neįmanoma. Jau po pasi-kalbėjimo su Jaegeriu kilo klau-simas: neįaugi mūsiškiai yra JKAI-TAI? Baisus įtarimas pasivir-

tino, kai žodį „Geiseln“ — vokiškai įkaltai, — išgirdome iš Vilniaus miesto komisaro Hingsto ir ke-lių gestapininkų lūpų.

Kuomet po didelių pastangų, pa-dedant kai kuriems aukštiesiems kari-ninkams, komendantui Justui ir ki-tiems apie birželio mėnesį mūsų ka-lininių padėtis kiek palengvėjo, juos oficialiai pradėta vadinti „Ehrens-haeflinge“ — garbės kaliniai, bet eiliniai gestapininkai juos kitap ne-vadino, kaip „Litauische Geiseln“.

Bals Sruoga rašė žmonai iš Stutthofe:

„(Apie mus) oficialiai kalbama: „Lietuvos įkaltai“ (1945.1.7). „Esu įkaltas už mūsų tautą, ir tos aukos suvokimas palengvina man gyveni-mą...“ (1945.1.14).

Čia pateikiami vertimai iš vokie-čių kalbos, nes įkaitams buvo leista susirašinėti tikrai vokiškai.

Po Vokietijos kapituliacijos rasti Stutthofe raštai, kurie sudarė pa-grindą 46 lietuvių suėmimui. Kiek-vieno įkaito byloje rasti vienodi kal-tinimai:

(Vardas ir pavardė) vadovavo lietuvių rezistenciniam sąjūdžiui, y-pačiai kurstė prieš Reicho komisaro paskelbtą lietuvių tautos mobiliza-ciją. Saugumo policijai ir Rytų krašto SD viršininkui įsakius, ir su tuo sutinkant aukštesniems SS ir policijos vadams, siunčiamas į Vo-kietijos Reicho koncentracijos lagerį. (pasirašė) SS Standartenfuhrer Jaeger

(Dokumentas be datos. Čia duo-damas vertimas iš turimo vokiečių kalba originalo fotostatinės kopijos).

Faktas, kad vokiečiai laikė lietu-vius įkaitais turėtų būti naudojama kaip vienas iš svarbesnių Lie-tuvos byloje argumentų, atremiant kai kurių puolimus, kurie kaltina visą lietuvių tautą kolaboravus su nacionalsocialistais vokiečiais.

Lietuvos įkaltai ir jų likimas

1. Bauba, Kazys, 1908-1943. Už-muštas Stutthofe. Žurnalistas, mo-kytojas, gimnazijos direktorius. Bai-gė V.D. universitetą Kaune.

2. Blažys, Vincas, 1895-1973. Mi-rė Svedijoje. Lietuvos kariuomenės pulkininkas.

3. Briedikis, Juozas, 1885-1965 ar

1966 m. Mirė Lietuvoje. Vaistininkas.

4. Budrys, Ignas, 1885-1943. Su-sirgęs šiltine mirė Stutthofe. Agro-noma sir žurnalistas.

5. Buragas, Petras, 1899-? . Iš-ėjęs iš Stutthofe buvo rusų suimtas. Pucke, Lenkijoje. Tolimesnis liki-mas nežinomas. Lietuvos kariuome-nės kapitonas.

6. Butkus, Vladas, 1908 — — . Gyvena Lenkijoje, Slupske, dirba banke. Mokytojas, ekonomistas, žur-nalistas. Baigė V.D. universitetą Kaune.

7. Čiuberis, Jonas, 1914 — — . Gyvena JAV, Clevelande. Žurnalis-tas. Ligi 1940 m. vidaus reikalų mi-nisterijos kanceliarijos viršininkas.

8. Darginevičius, Adolfas, 1886 — ? . Grįžęs į Lietuvą, dingo be ži-nios. Inžinierius.

9. Darginavičius, Vladas, 1918 — — . Adolfo sūnus. Neteikęs svei-katos gyvena Lietuvoje.

10. Germantas (Meškauskas) Pranas, 1903 - 1945.IV.22. Lagerio e-vakuacijos metu sirgęs šiltine, mirė. Leipzigo universiteto filosofijos dak-taras, germanistas, sociologas, žur-nalistas. Vokiečių okupacijos metu švietimo tarėjas, bet pasipriešinęs vokiečiams, buvo suimtas.

11. Grigas, Bronius, 1902 — 1943. V.3. Susirgęs dezinterija, mirė Stutthofe. Lietuvos kariuomenės majoras, vokiečių okupacijos metu buvo Vil-niaus viceburmistras.

12. Januševičius, Antanas, 1885 — 1943.I.7. Susirgęs šiltine mirė Stutthofe. Mokytojas „matematikas ir istorikas“, baigęs V.D. universitetą Kaune.

13. Jurgutis, Vladas, 1885 - 1966. I.9. Mirė Lietuvoje. Katalikų kuni-gas, ekonomistas, ekspertas finansų reikaluose. Baigė Dvasinę akademiją Petersburge, studijavo ekonomiją Miuncheno universitete ir kt. Vaka-rų Europoje. Buvo Lietuvos Stei-giamosios Seimo narys, pirmasis Lie-tuvos banko prezidentas, 1922 m. Lietuvos finansų ir užsienio reika-lų ministras, Kauno ir Vilniaus uni-versitetų profesorius. 1941 m. kurį laiką buvo ūkio tarėju, bet už drą-sią vokiečių politikos kritiką buvo suimtas ir išsiųstas į Stutthofą. Bū-damas didelis eruditas, Stutthofe va-dovavo slaptam būreliui „Akade-mia“, skaitydamas nelaimės drau-gams paskaitas iš įvairių mokslo šakų.

14. Kantvilas, Aleksandras, 1920 — ? . Likimas nežinomas. Meno studentas, nupiešė seriją vaizdų iš Stutthofe (paskelbti lietuvių išė-ivių spaudoje — kun. S. Ylos kny-goje „Žmonės ir žvėrys“ ir kt.).

15. Katinauskas, Jonas, 1905 — 1973. Mirė Lenkijoje. Ekonomistas. Iki suėmimo dirbo prof. V. Jurgučio įstaigoje.

16. Kerpe, Petras, 1900 - 1943.IV. 20. Mirė Stutthofe. Teisininkas. Bai-gęs Maskvos universitetą. 1920-23 m. buvo vidaus reikalų viceminis-tras.

17. Kiškis, Petras, 1900 — ? . Li-kimas nežinomas, spėjama, kad iš-ėjęs už Stutthofe, buvo rusų sumi-tas ir sunaikintas. Teisininkas ir ekonomistas.

18. Kriaučiūnas, Mečys, 1914 — 1970.X.19. Mirė Lietuvoje. Teisinin-kas. 1965 ir 1967 m. kalbėjo per ra-diją apie Stutthofą ir paliko mag-netofone įrašytus atsiminimus.

19. Kučinskis (Kučas), Antanas, (Nukelta į 2 psl.)

A. Tarabilda. Lietuviai kaliniai Stutthof'o koncentracijos lageryje. Pirmas iš dešinės — B. Sruoga. Lino raizgins Balio Sruogos knygai „Dievų miške“.

Lietuvos įkaltai Stutthofe

(Atkelta iš 1 pal.).

1900 — Istorikas, mokytojas, gimnazijos direktorius. Studijavo Prancūzijoje, Grenobly, V.D. universiteto filosofijos daktaras. Nuo 1946 m. gyvena JAV Scranton, universiteto profesorius emeritas. Be istorinių veikalų, išleido atsiminimus apie Stutthofą "Už spygliuotų vielų". Knyga išversta į anglų kalbą "Behind the Barbed Wires". Šiuo metu gyvena Putname, Conn.

20. Kuprenas, Kazys, 1915 — —. Atsidūręs Kanadoje ir įsigijęs pilietybę, dirbo diplomatinėje tarnyboje, dabar Kanados konsulas Bonnoje, Vakarų Vokietijoje.

21. Lipniūnas, Alfonsas, 1905 — 1945.IV.28. Lagerio evakuacijos metu mirė Lenkijoje, Pucke. Katalikų kunigas, sociologas. Studijavo Kauno kunigų seminarijoje, Prancūzijoje Lille universitete. Rusų ir vokiečių okupacijos metu buvo įtakingas kovotojas už katalikybę ir pagarsėjo patriotiniais pamokslais.

22. Liudžius, Antanas, 1905 — —. Teisininkas, baigęs V.D. universitetą, studijas gilinio Heidelberge, Vokietijoje. Gyvena Kanadoje, yra Toronto miesto ir Ontarijo provincijos notaras.

23. Mackevičius, Mečys, 1906 — —. Teisininkas. Baigęs V.D. universitetą teisių fakultetą, studijavo Freiburge ir Paryžiuje. 1940 m. buvo rusų kalinamas. 1941 m. Lietuvos laikinosios vyriausybės teisingumo ministras, Vilniaus universiteto teisių fak. vyr. asistentas vokiečių okupacijos metu teisingumo tarėjas, nuo 1946 iki 1948 Pabaltijo universiteto lektorius, nuo 1947 iki 1949 VLIK'o narys. Patekęs į JAV, aktyvus Lietuvos laisvinimo organizacijų narys. Gyvena prie Chicago.

24. Mackonis, Rapolas, 1900 — —. Žurnalistas, rašytojas. 1945 m. pavasarį, ištrūkęs iš Stutthofio, buvo rusų suimtas ir kalinamas iki 1956 m. Po to grįžo į Lietuvą.

25. Mačiokas, Mykolas, 1899 — 1946 ar 1947 m. Grįžo į Lietuvą ir dalyvavo partizaniniame kare prieš rusus, žuvo šioje kovose. Buvo Lietuvos kariuomenės generalinio štabo pulkininkas, mokėsi Prahos generalinio štabo akademijoje.

26. Malinauskas, Jonas, 1908 — —. Mokytojas, gyvena ir dirba Lenkijoje.

27. Masaitis, Zigmas, 1903 — 1943.IV.8. Užmuštas Stutthofe. Baigęs V.D. universitetą, buvo gamtos mokslų ir matematikos mokytojas, gimnazijos direktorius.

28. Masulis, Petras, 1894 — ? —. Lietuvos kariuomenės pulkininkas. Iš Stutthofio grįžo į Lietuvą, buvo rusų suimtas ir dingo be žinios.

29. Meilus, Vytautas, 1913 — —. Ekonomistas, baigęs V.D. universitetą, buvo veiklus rezistencijos sąjūdyje. Gyvena Toronte, Kanadoje.

30. Narakas, Juozas, 1899 — —. Lietuvos generalinio štabo pulkininkas, aviatorius. Studijavo Prancūzijos karo akademijoje. 1941 m. buvo Lietuvos laikinosios vyriausybės vidaus reikalų ministras, 1941 m. rusų kalinamas, vokiečių okupacijos metu — vidaus reikalų tarėjas.

31. Noreika, Jonas, 1910 — 1945 m. rusų pakartas. Baigęs V.D. universiteto teisių fakultetą, vokiečių okupacijos metu buvo šaulių apskrities viršininkas. Iš Stutthofio grįžęs į Lietuvą, būdamas Lietuvos kariuomenės kapitonas, organizavo Lietuvos partizanų prieš rusus, bet buvo suimtas ir teisiamas.

32. Pečiūnas, Mykolas, 1908 — ? —. Ekonomistas. Jo likimas nežinomas, spėjama, kad, išėjęs iš Stutthofio, buvo suimtas ir sunaikintas.

33. Puodžiūnas, Stasys, 1896 — 1943. IV.14 mirė Stutthofe. Lietuvos kariuomenės majoras. 1919 buvo bolševikų kalinamas už dalyvavimą nepriklausomybės kovose, 1940-43 m. aktyviai reikėsi rezistencijos sąjūdyje.

34. Puskunigis, Leonas, 1910 — —. Ištrūkęs iš Stutthofio, buvo rusų suimtas ir patalpintas į Torunės "filtravimo lagerį", tardomas. Grįžęs į Lietuvą parašė atsiminimus apie Stutthofą (nepaskelbti) ir ištraukas skaitė per radiją. Buvo kūno kultūros mokytojas.

35. Rakūnas, Kazys, 1900 — ? —. Ūkininkas, reikėsi rezistencijoje, likimas nežinomas.

36. Rimašauskas, Jonas, 1920 — 1972. Pradedantis žurnalistas ir poetas, aktyvus rezistencijos sąjūdyje. Studijavo Bonn'o universitete medicinoje, bet diplomą negavo. Atsidūręs JAV rinko lietuvių martyrologijos istorijai medžiagą. Mirė Chicagoje.

37. Sruoga, Balys, 1899 — 1947.X.16 Mirė Lietuvoje, Vilniuje. Poetas, dramaturgas, literatūros kritikas, žurnalistas. Studijavo Petrapilio, Maskvos universitetuose, filosofijos daktaro diplomą gavo Miuncheno universitete. Kauno ir Vilniaus universitetų profesorius. Stutthofe vadovavo slaptam literatūros būreliui "Aitvarai". Išėjęs iš lagerio, paliejęs, buvo rusų suimtas ir patalpintas į Torunės "filtravimo lagerį", ten žiauriai tardytas ir kankintas. Be daugelio kitų veikalų, parašė atsiminimus apie Stutthofą, knygą "Dievų miškas" (knyga yra išversta į rusų, lenkų, prancūzų, latvių, estų, bulgarų ir anglų kalbas).

38. Stanevičius, Vytautas, 1913 — —. Lietuvos kariuomenės leitenantas, veiklus rezistencijos sąjūdyje, žurnalistas. Gyvena Floridoje.

39. Starkus, Antanas, 1901 — 1975. VIII.17. Medicinos daktaras, baigęs Kaune V.D. universitetą, studijavo Šveicarijoje — Genevoje. Patologas, Kauno ir Vilniaus universitetų profesorius. Pats būdamas kaliniu, Stutthofe dirbo kaip gydytojas ir herojiškai gelbėjo nelaimės draugus ligoninėje. 1947 m. atvyko į JAV, čia ir mirė. Per jo laidotuves gausiai su juo atsiveikino ir viena iš daugelio jo išgelbėtųjų — žydė.

40. Šernas, Jonas, 1910 — 1978. IX.22. Paprastas ūkininkas, savo noru pasidavė vokiečiams, kai tie atėjo suimti jo brolių Jokūbą, Brolis, ekonomistas, turėjo šeimą, o Jonas tebebuvo nevedęs. Iš Stutthofio patekęs į Švediją, per didžiausius pavojus išgelbėjo ir išsaugojo B. Sruogos rankraščius. Mirė JAV.

41. Tumėnas, Algirdas, 1909 — 1943.IV.19. Zuvo Stutthofe. Ekonomistas, baigęs V.D. universitetą.

42. Tumėnas, Vytautas (Algirdo brolis), 1906 — 1943. Susirgęs šiltine, mirė Stutthofe. Buvo baigęs V.D. universitetą, istorijos mokytojas.

43. Valenta, Juozas, 1911 — ? —. Lietuvos kariuomenės leitenantas, išėjęs iš Stutthofio, buvo rusų patalpintas į Torunės "filtravimo lagerį". Po to jo likimas nežinomas, spėjama, kad rusų nukankintas.

44. Valiukevičius, Jurgis, 1919 — —. Buvo Vytauto D. universiteto humanitarinio fakulteto studentas, gyvena Kalifornijoje.

45. Yla, Stasys, 1908 — —. Katalikų kunigas, rašytojas, poetas, Vilniaus universiteto teologijos fakulteto pastoralinės teologijos katedros vedėjas. Parašė atsiminimus iš Stutthofio "Žmonės ir žvėrys", išverstus į anglų kalbą antrašte "A Priest in Stutthof", taip pat ir kitas knygas, maldaknygę. Gyvena JAV.

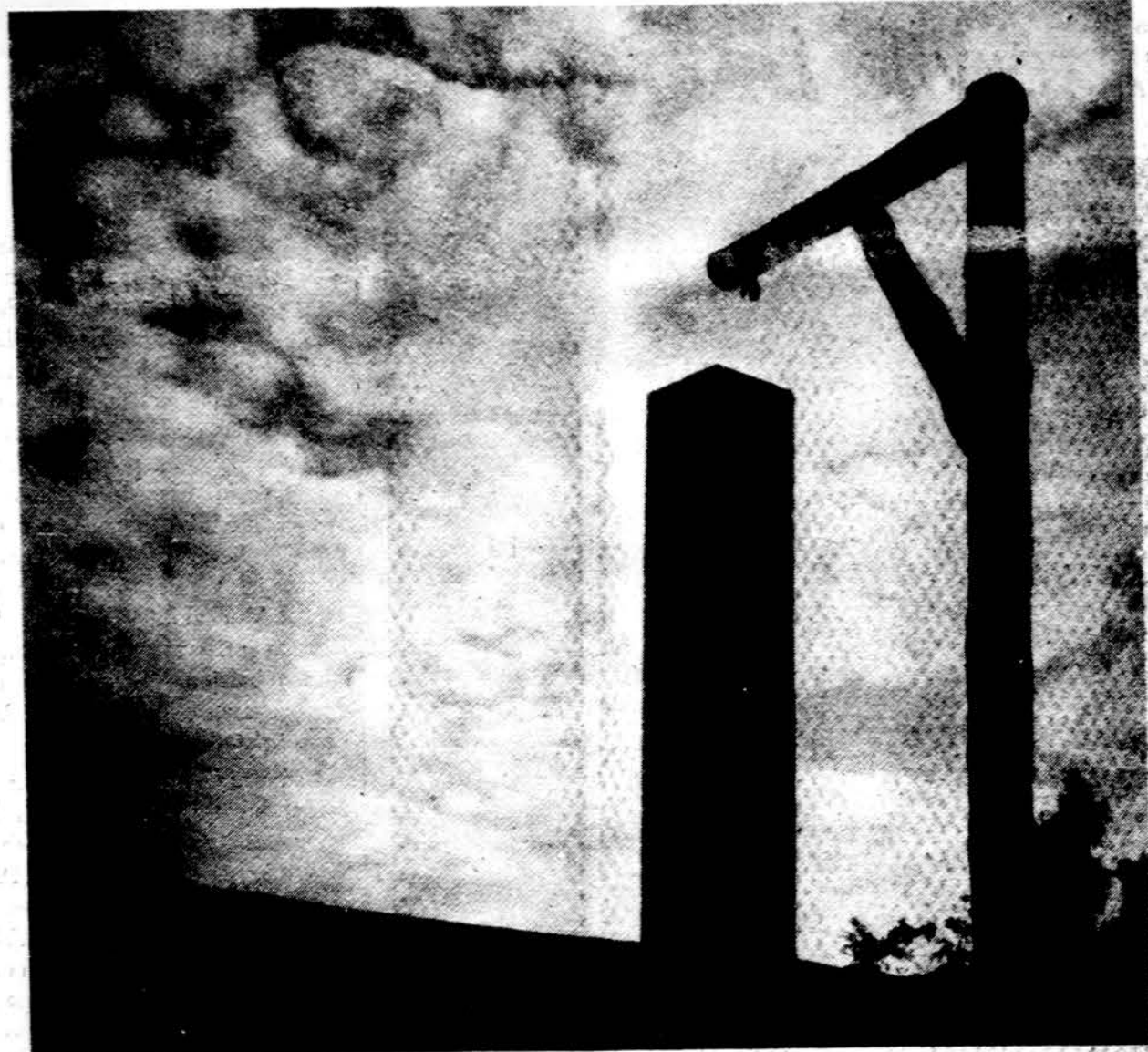
46. Žukauskas, Pilypas, 1920 — —. Dipl. inžinierius, studijavo Kaune, išėjęs iš Stutthofio, baigė Karlsruhe aukštąją technikos mokyklą, mokslus gilinio Stuttgarde (taip pat Vokietijoje). Gyvena JAV, dirba savo specialybeje.

Sia proga reiškiu padėką Ponui P. Naručui už suteiktą daugelio informacijų apie čia paminėtus Lietuvos įkaltus. Žinios surinktos 1980 m. vasarą.

Post scriptum.

Torunės "filtravimo lageris"

1945 m. pavasarį po Vokietijos kapituliacijos Vakarų sąjungininkai buvo padarę sutartį su Stalinu, kad Pabaltijo valstybių gyventojai ir visi kiti, atsidūrę karo metu Vokietijoje, kurie iki 1939.IX.1 d. nebuvo Sovietų Sąjungos piliečiai, nebus prievarta grąžinami namo. Amerikiečių, anglų ir prancūzų Vokietijos okupuotose zonose rusai dar paisė to susitarimo, bet savo okupuotose srityse visai su juo nesiskaitė. Net koncentracinėse stovyklose kankintus buvusius kalinius suiminėjo ir gabenė į Torunės miesto ka-

Krematoriumo kamatas ir kartuvės, nacių koncentracijos lagerių būtinybė, Stutthofe.

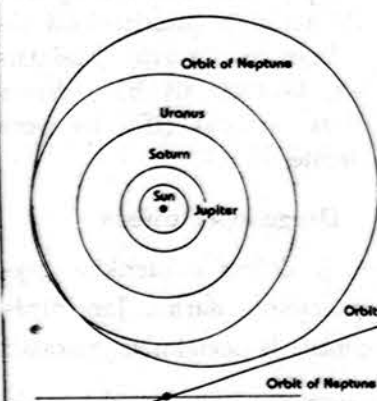
Plutono planetos paslaptys

A. RADZIUS

Naujų metų pradžioje dar vėliau atkreipti dėmesį į tolimąjį Plutoną. 1980 metais jis buvo suaktuvininkas. Penkiasdešimt metų prabėgo, kai jis išsididžiai užėmė devintojos ir pačios paslapties planetos poziciją. Jau penkiasdešimt metų, kai mes, žmonės, žinome, kad esant saulės sistemos pakraščiuose, o kiek milijonų metų prabėgo, jam vienšiam, nežinomam besikreijant tamsioje, kol buvo surastas ir apta-
zintas.

Devintoji planeta

Seniai jos ieškojo garsusis amerikiečių astronomas Percival Lowell (1855 — 1916), turtingas astronomijos mėgėjas, įsteigęs observatoriją

Didžiųjų saulės sistemos planetų ir Plutono orbitų schematinis vaizdas, žiūrint iš viršaus. Žemiau parodyta, kokį didelį kampą sudaro Plutono ir Neptūno orbitų plokštumos. Dėl to šios planetos niekad negali susidurti.

reivines, į lagerį, vadinamą "filtravimo lageriu", nes ten KGB visus tardė. Buvusius karius ir jaunesnius inteligentus siuntė į Sibirą ar kitur ir apie juos dažniausiai nieko nežino. Apie tai Vakaruose nieko nežinota, kol čia neatsirado ten buvę liudininkai.

Lietuvos gestapo viršininko K. Jaegerio likimas.

1959 m. Vakarų Vokietijos spaudoje paskelbė aplinkybes, kuriomis mirė Lietuvos gestapo viršininkas Karl Jaeger. Žmogus, kurio įsakymu nužudyta tūkstančiai lietuvių, žydų ir lenkų, išsilaukė laisvės iki 1959 m. balandžio mėnesio. Kitu vardu prisidengęs, Jaegeris dirbo kaip tarnas vienuose namuose Heidelberge. Jam susirgus, tapatybė paaiškėjo, jis buvo suimtas ir patalpintas ligoninėje vienukėje. Ten būdamas, balandžio 22 d. naktį Jaegeris pasikėlė, panaudojęs batų varšius. Buvo 70 metų amžiaus.

Minėto laikraščio antraštės ir datos neturiu, bet gautoje iškarpoje pažymėta, kad informacija imta iš Heidelbergo prokuroro (Staatsanwalt) įstaigos.

Flagstaffe, Arizonoje, (ji pavadinta steigėjo vardu), garsiojo Marso kanalų protagonistas. Šio šimtmėčio pradžioje P. Lowell'is ėmėsi analizuoti Urano orbitą, norėdamas nustatyti, ar ji tik neparodo kokių gravitacinių efektų, sukeltų tolimos, už Neptūno esančios planetos. 1905 metais jis jau paskelbė pirmuosius duomenis, kur toji planeta galėtų būti. Lowell'ui ji buvo "Planeta X". Kiek vėliau Lowell observatorijoje buvo pradėtas plataus masto devintosios planetos ieškojimas. Deja, P. Lowell'is jos pats nesurado ir suradimo nesulaukė. Surasta ji, 13-kai metų praejęs nuo Lowell'io mirties.

Devintosios planetos ieškojo ir kitas to meto amerikiečių astronomas William Henry Pickering (1858 — 1938), jaunesnis brolis astronomo — astrofiziko Edward'o Charles Pickering'o, kuris aptaręs Lietuviu enciklopedijoje. W.H. Pickering padėjo P. Lowell'ui įrengti jo observatoriją, paskelbė fotografinį mėnulio atlasą, domėjosi Marso problemomis. Devintąją planetą jis vadino "Planeta O". Tiesa pasakius, Mount Wilson'o observatorijos parūpintose jam fotografinėse plokštelėse buvo Plutonas nufotografuotas. Bet negalėjo būti aptaizintas, nes jį pridengė plokštelės dėmės, o kitose fotografijose jis susiliejęs su žvaigžde. Devintosios planetos nesurado nė W. H. Pickering, nors, kaip ir P. Lowell, buvo apskaičiavęs jos poziciją.

Plutono triumfas

P. Lowell ir W.H. Pickering buvo labiausiai žinomi planetos ieškotojai. Jų pastangos dominavo pirmuosius tris šio šimtmėčio dešimtmečius. Bet atradėjo garbė teks jaunam Lowell'io observatorijos asistentui Clyde William'ui Tombaugh'ui (gimęs 1906).

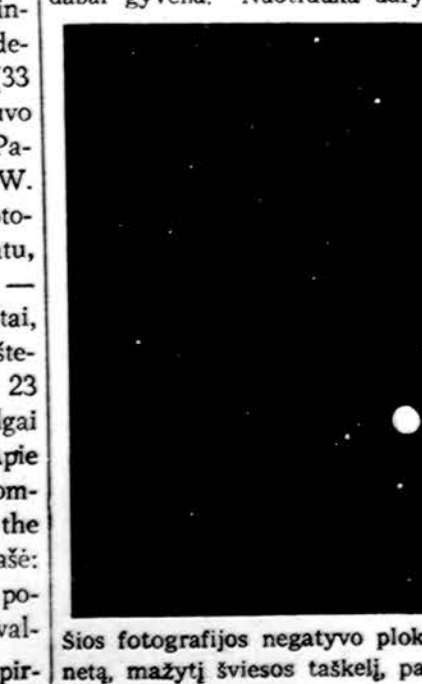
Tuo metu observatorijoje sistemingai ir intensyviai buvo ieškoma devintosios planetos, 13 inčų (33 cm.) fotografiniu teleskopu buvo nuolat fotografuojama padangė. Pati darbyme, patsai įkarsis. C.W. Tombaugh'o darbas buvo tirti fotografijos plokštelės specialiu aparatu, vadinamu "blink microscope" — blykčiojančiu mikroskopu. Ir štai, vieną dieną, studijuodamas plokštelę, fotografuotą 1930 m. sausio 23 ir 29 d., aptiko tą, kurios taip ilgai ir užsispyrusiai buvo ieškota. Apie patį atradimo momentą C.W. Tombaugh "Astronomical Society of the Pacific" Leaflet" 1946 metais rašė: "1930 m. vasario 18 dienos popietę staiga užtikau Plutoną! Užvaldė stiprus susijaudinimas, nes iš pir-

mo žvilgsnio buvo aiški surasto objekto prigimtis... Nei viena iš dviejų milijonų žvaigždžių, iki šiol patikrintų, tiek daug vilčių neteikė, kaip ši... Objekto vaizdai buvo greitai rasti sausio 21 d. plokštelėse, ir jo pozicija atitiko judesius, kurį buvo galima išvesti iš sausio 23 ir 29 d. plokštelė. Tada painformavau direktorių ir kitus observatorijos vadovybes narius, kurie atėjo pasižiūrėti."

Tad devintoji planeta atrasta 1930 m. vasario 18 d., o atradimas paskelbtas ne tuoj, bet daugiau kaip po trijų savaitų, t.y. kovo 13 d. Percival'io Lowell'io gimtadieni. Tuo norėta pagerbti žymųjį devintosios planetos ieškotoją, o drauge ir parinkti daugiau duomenų apie ką tik surastą saulės sistemos narį. Naujoji planeta pavadinta Plutonu pagal graikų mitologinį požemio tamsybių, mirusiųjų karalystės valdovą. Plutonas yra pirmoji planeta, surasta fotografiniu būdu. Uranas pirmoji planeta, surasta teleskopu 1781 m. (ją surado Sir William Herschel) ir Neptūnas — pirmasis, surastas matematikos pagalba. Jį surado J.G. Galle 1846 m. pagal V.J.J. Leverrier'o skaičiavimus.

Dr. Clyde W. Tombaugh, Plutono atradėjas, prie didžiulio 16 inčų teleskopo - reflektoriaus savo namo kieme Masilla Park, New Mexico, kur astronomas dabar gyvena. Nuotrauka daryta 1980 metais.

Šios fotografijos negatyvo plokštelėje surastas Plutonas. Strėlė parodo planetą, mažytį šviesos taškelį, panirusį žvaigždžių gausybėje.

Tad trys tolimiausios planetos surastos moderniais laikais ir moderniomis priemonėmis.

Neklauzada

Visos saulės sistemos planetos skrieja aplink saulę žvaigždę beveik vienoj plokštumoje. Ir tam tikrų nukrypimų nuo ekliptikos (t.y. plokštumos, kurioje guli žemės orbita), bet jie mažesni kaip 4°. Tik Merkuriiaus orbitos plokštuma sudaro 7° kampą su ekliptika. O Plutonas toli pralenkia visas planetas. Jo orbitos ir ekliptikos kampas siekia net 17°.

Savo orbitos forma jis taip pat išsiskiria kaip Pilypas iš kanapių. Orbita, žinoma, elipsė, kaip ir kitų planetų. Bet ji taip išsėta, kad yra laikotarpis, kada Plutonas priartėja prie saulės arčiau, negu Neptūnas. Tas laikotarpis jau prasidėjo 1979 m. sausio mėn. ir baigsis 1999 m. kovo mėn. Dvidešimt metų Plutonas bus arčiau už Neptūną. Artimiausią nuo saulės tašką periheliu Plutonas pasieks 1989 metais. Tada jo atstumas nuo saulės sieks 4.425 milijonus kilometrų (2.75 bil. mylių). Tolimiausias nuo saulės orbitos taškas afelis yra už 7.375 milijonų km. (4.582 bil. mylių). Vidutinis planetos atstumas laikomas 5.913 bil. km. (3.666 bil. mylių). Tą savo keistą orbitą Plutonas apibėga per 248 metus 6 mėn. 11 dienų.

Dar vieną keistą reiškinį pastebėjo R.H. Hardie 1955 metais. Pasirodė, kad Plutono šviesa kinta apie 10 proc., V labai reguliariai, apie šešios dienos. Laikoma, kad tas kintimas vyksta dėl planetos sukimosi aplink savo ašį, t.y. dėl rotacijos. Reiškia, kad planetos paviršiuje tamais ir šviesos dėmės nereguliariai paskirstytos. Iš šviesos kintimo išvestas Plutono rotacijos periodas — 6 dienos 9 val. 16 min. 54 sekundės, arba, kaip astronomai mėgsta žymėti, 6.39 dienos.

Kaip pasverti Plutoną?

Jeigu kada kuriam nors astronomui skaudėjo galva, tai tikriausiai dėl Plutono. Keista, išėjusi ir gero, kai pakrypusi orbita ir per mažai masės, kad paveiktų kitas planetas. Plutonas per mažas, kad tokiam dideliame atstume galima būtų išmatuoti jo dydį, ir per daug neryškus, kad galima būtų gauti tikslų, iškalbingą jo šviesos spektrą. Kokia, iš tikrųjų, Plutono masė? Ilgą laiką šis klausimas vargino astronomus.

Dar prieš Plutoną atrandant, buvo manoma, kad devintoji planeta turinti būti didelė, stambi, bent keletą kartų didesnė už žemę. P. Lowell'io skaičiavimu "Planetos X" masė turėjusi būti septynis kartus

Fotografija, kuria surastas Plutono mėnulis. Charonas yra Plutono disko išsikišimas aukštyje ir truputį dešinėje.

didėsnė už žemę. W.H. Pickering savo "Planetai O" skyre dvigubai didesnę masę už žemę. Skaičiavimai, tiesiogiai privedę prie Plutono atradimo, pranašavo, kad planetos masė būsimi 6.6 kartų didesnė už žemę masę. O surastoji planeta pasirodė besanti maža, nežymi, kažin ar galėjusi kokią poveikį turėti Neptūno ir Urano orbitoms. Kilo net abejonių, ar iš tikrųjų astronomai surado tą, kurio, ieškojo. Gal Plutonas tebuvo tik atsitiktinumas, tik atlyginimas už kruopštų ilgų metų darbą?

Danguis kūno masė, skersmuo ir tankumas yra artimai tarpusavy susiję. Juo didesnė masė, juo mažesnis skersmuo, juo didesnis tankumas. Tuos tris pagrindinius Plutono duomenis labai sunku nustatyti. Plutono regimasis diskas nepaprastai mažas, apie 0.2 sekundės laiko, Tik mažas šviesos taškelis. Buvo galvojama, kad regimasis diskas neparodys viso Plutono skersmens, kad tai tik šviesos atspindys nuo labai blizgančio rutulio, panašiai, kaip rutulinių guolių šratelį. Sitokiomis sugestijom pagrįsti skaičiavimai nedavė patenkinamų rezultatų, nes tada Plutono masė turėtų būti tankesnė už šviną.

1950 metais Gerard P. Kuiper, saulės sistemos specialistas, Mt. Palomar 200 inčų teleskopu, stebėdamas Plutoną, išmatavo jo skersmenį: apie 6400 kilometrų (4000 mylių). Dvigubai mažesnis už žemę. Tuo tarpu kiti astronomai (W.J. Eckert, D. Brouwer ir G.M. Clemence), bandydami išaiškinti, kokį efektą turi Plutonas į kitų planetų, ypač Urano ir Neptūno, orbitas, kompiuterio pagalba nustatė, kad Plutono masė esanti lygi 1/10 žemės masei. Reiškia, truputį masingesnis už žemę. Jeigu taip, tai Plutonas būtų 60 kartų tankesnis už vandenį, kai žemė tuo tarpu tik 5.5 kartų tankesnė už vandenį.

Geras yra būdas skersmeniui nustatyti žvaigždės pridengimas, arba okultacija. Planeta, bėgdama savo taku, kartais užstoja toliau esančią žvaigždę. Žinant tuo momentu planetos nuotolį ir žvaigždės užtemimo trukmę, galima išvesti planetos skersmenį. 1965 m. balandžio 28 d. Plutonas turėjo pridengti vieną žvaigždę, neryškia žvaigždę. Bet neįvyko. Ir tas faktas parodė, kad Plutono skersmuo yra nedidelis. Jis negali būti didesnis, kaip 6800 km. (4200 mylių). Rezultatas gana gerai sutiko su Kuiperio duomenimis.

Ivairiais būdais buvo ieškoma Plutono masės ir skersmens, bet rezultatai vis privedavo prie gana didelio medžiagos tankumo. Sunku tikėti, kad tas tolimasis mažukas būtų toks tankus ir masingas. Pagaliau nuvito astronomams akys, kai paaiškėjo, kad Plutonas beturintis satelitą.

Charonas

James W. Christy 1978 m. birželio 22 d., tikrindamas JAV laivyno observatorijoje Plutono fotografijas, padarytas 155 cm. teleskopu Flagstaffe, Arizonoje, balandžio 19, 20 ir 21 žės mėn., pastebėjo, kad Plutono vaizdas lyg ir pailgėjęs. Atrados lyg kraušė. Patikrinęs anksčiau padarytas Plutono nuotraukas, pailgėjimus rado 1965 ir 1970 m. fotografijose. Ir tas pailgėjimas vis keitė savo poziciją, po šešių dienų vėl atsiradamas pirmąkart disko pusėje. Apskaičiavimai parodė, kad Plutono masė maždaug 20,000 km. Aplink Plutoną apskrieja per tą patį periodą, kaip ir Plutono rotacija — 6.39 dienas. Reiškia, Plutonas ir jo satelitas yra sinchronizuota sistema. (Nukelta į 3 pusl.)

Reigu reikalautų Dievas ir tėvynė Lietuva

Kun. Juozo Žebrio monografija

SIMAS SUZIEDĖS

Lawrence Wolkovich - Val-
kavicius, LITHUANIAN PIONEER
PRIEST OF NEW ENGLAND. The
Life, Struggles and Tragic Death of
Reverend Joseph Zebrus, 1860-1915.
Jacket by Julianna M. Alexander. Li-
brary of Congress Catalogue Card No.
80-51268. Published by Franciscan
Press, 1980. First printing - 2,000
copies. Šis anglų kalba leidinys gau-
jamas ir "Drauge", kaina - 6 dol.
pau užsakant, pridėdama dar 1 dol.
persiuntimo išlaidoms padengti.

Prieš 65 metus New Britain,
Connecticut, buvo nužudytas šv.
Andriejaus lietuvių parapijos kle-
bonas kun. Juozas Žebrys. Ameri-
kės lietuvių leidiniuose jis retai ar-
dai mažai užsimenamas, nors jo vaid-
muo, besikuriant lietuviams šiame
krašte, nebuvo eilinis. Velioniu il-
gai teko laukti, kol susirado auto-
grafas, atkreipęs dėmesį į to kunigo
veiklą ir jo veiklą, susijusią ypač
su Naujosios Anglijos lietuvių kūr-
tinių užuomazgomis. Tai mes pati-
nėme iš kun. Vinco Valkavičiaus
(William Wolkowicz) neseniai pa-
sifidžiūsius monografijos: Lithua-
nian Pioneer Priest of New Eng-
land (1980).

Tragiškas brolių likimas

Kun. J. Žebrio pavardė angliskai
rašoma Zebrus, bet tame kaime, kur
jis gimė (1860 vasario 16), tegai-
lėjo būti sakoma Žebrys. Monogra-
fijos autorius nurodo, kad tikrai
"Draugas" savo nekrologe (1915
vasario 18) teisingai užrašė to kai-
mo vardą, Palaukai, o šiaip jau
vairiuose leidiniuose rašoma klai-
dingai — Palainiai, Paloniai, Pa-
lainiai. Lietuvos vietovė adminis-
traciniam sąrašui, išleistame Vilniu-
je 1959 metais, Palaukių kaimas —
apie 20 km į šiaurės rytus nuo Pa-
nevėžio — priskirtas Karsakiškio
apišlinkėi. Nepriklausomos Lietuvos
laikais priklausė Subačiaus valsčiui.

Kun. J. Žebrio tėvai buvo stam-
būs ūkininkai, galėję savo vaikus
leisti į mokslo. Iš keturių sūnų
duo du kunigai ir vienas gydyto-
jas. Visus tris išliko tragiškas liki-
mas: gydytojas Motiejus Žebrys mi-
rė subadytas bepročio paciento
(1899); kun. Kazimieras Žebrys,
Žebrys klebonas, mirė nuo pri-
mūšius bolševikų (1919); kun.
Juozas Žebrys, New Britain lietuvių

klebonas, nužudytas įsibrovusių
klebonijai piktadarių (1915).

Poeto Vienožindžio kaimynas ir draugas

Kun. J. Žebrys mokėsi šiaulių
gimnazijoje ir žemaičių kunigų se-
minarijoje Kaune. Tarp jo profesori-
jų buvo Antanas Baranauškas, vė-
liau Seinų vyskupas ir „Anykščių
šilelio“ autorius, ir kalbininkas kun.
Kazimieras Jaunius; abu jie mokė
klerikus lietuvių kalbos. Drauge su
kleriku J. Žebriu tame pat kurse
(1881-1884) mokėsi Aleksandras
Dambrauskas - Adomas Jakšas,
mokslininkas, kritikas ir poetas, ku-
ris buvo išsiųstas toliau studijuoti
Petrapilio Akademijoje, o klierikas
Juozas Žebrys 1884 lapkričio 4
įšventintas kunigu. Kunigystės sakra-
mentą suteikė vysk. Mečišlovas
Paliulionis. Nors monografijoje ne-
nurodoma, bet reikia manyti, kad
kun. J. Žebrys primicijas atlaikė sa-
vo parapijoje — Karsakiškyje. Bet
tuo metu buvo ir šv. Pranciškaus
vardo koplyčia Palaukiuose.

Kun. Juozas Žebrys buvo paskir-
tas vikaru į šv. Onos parapiją Ak-
menėje, Lietuvos šiaurėje, netoli
Latvijos sienos arba, kaip tada bu-
vo sakoma, Kuršo gubernijos. Tam-
me pasienyje, Pakuršėje, išbuvo de-
vynierius metus, parapijos klebonu
tardamas kun. Antaną Žilinską.

Savo gi kaimynų turėjo Laižuvo
kleboną kun. Antaną Vienožinskį
(Vienožindį, Vienožį), poetą, kurį
jam teko ir laidoti (1892). Lanky-
damas nepagydomai sergantį, kartą
paklausė, ar nebijęs mirti. „Einu gi
pas tėvą, — atsakė, — ne pas pa-
tėvį“. Būdamas jau Amerikoje, kun.
J. Žebrys išleido pirmąjį Vienožin-
džio dainų rinkinį — Dainos Pa-
raszytos Kun. Antano Vienožinskio
(Plymouth, 1894). Pralabon įrašė
tokį savo liudijimą: „Pats mačiau,
kaip sugraudintam giesmininkui
ašarų per abu skruostus varvėjo“,
kada jis skaitė arba dainavo savo
eiluotus posmus. Vienožindžio dai-
nų antras leidimas atspausdintas
(arba 23 laipsnių šaltio Celsi-
jaus). Atsikirsdamas prieš tą melą, rašė, kad Ameri-
kai „atvyko norėdamas patarnauti savo
broliams dvasiniuose reikaluose“. Tai
buvo antras motyvas palikti
gimtąją šalį.

Rusų valdžios noras suniektinti
J. Žebrių buvo suprantamas. Tais

Kun. Juozas Žebrys (1860-1915)

Kun. J. Žebrys iš Pakuršės išvy-
ko į Jungtines Amerikos Valstybes.

Caro laikų tremtinys

Kun. J. Žebrys išlipo iš laivo
New Yorko krantinėje 1893 liepos
21. Palikti Lietuvą jį vertė du mo-
tyvai. Viena, nenorėjo patekti į ran-
kas rusų žandarų už ryšius su
draudžiamąja spauda. Besimokyda-
mas kunigų seminarijoje, priklausė
slaptai patriotinei klierikų drau-
gijai, palaikiusiai ryšius su knygne-
šiais. Vikaraudamas Akmenėje, rė-
mė draudžiamosios lietuvių spau-
dos leidimą bei platinimą ir joje
bendradarbiavo. Atvykęs Ameri-
kai, kon caro valdžia apšaukė „ameri-
kiečių šnipu“, o kun. J. Žebrys
pats save laikė „išstremtuju už lie-
tuviškas knygas“. Atsikirsdamas
prieš tą melą, rašė, kad Ameri-
kai „atvyko norėdamas patarnauti savo
broliams dvasiniuose reikaluose“. Tai
buvo antras motyvas palikti
gimtąją šalį.

Rusų valdžios noras suniektinti
J. Žebrių buvo suprantamas. Tais

pačiais metais, kai jis atvyko į Ame-
riką, Kraziuose caro žandarai su-
rėngė skerdynes gynusiems uždaro-
mą bažnyčiai (1893). Kun. J. Žeb-
rys atspausdino apmatus vaidini-
mui — Kankinimas katalikų Lie-
tuvoje (1894). Amerikos lietuvių
kolonijose nusirito banga vaidini-
mų, vaizdavusių rusų žiaurumą,
ir pasipylė protestai prieš caro po-
litiką Lietuvoje. Be to, buvo sukel-
tas sąjūdis kurti daugiau „kareiviš-
kų draugijų“. Kun. J. Žebrys pa-
rengė karinėmis temomis dvi bro-
šiūras: Knygėlės dėl lietuviškų ka-
reivių Amerikoje ir Mokinimas lie-
tuviškos kariuomenės — abi 1894
metų. Jis buvo pirmasis, pateikęs
lietuviškus terminus karinei rikiuo-
tei. Kai kurie iš jų prigijo Nepri-
klausomoje Lietuvoje. Tų kariškų
draugijų tikslą aptarė šiais žodžiais:
„Lietuviška kariuomenė, dabar tve-
riantis Amerikoje, turi pridurti vil-
tį prisiklimui Lietuvoje... Jei reika-
lautų Dievas ir tėvynė Lietuva,
nebūtų pralieti kraujo“. Taigi rusų
valdžios akys, kun. J. Žebrys, atsi-

radęs Amerikoje, atrodė pavojingas
asmuo, kuriam prisėgė „šnipų“
keiksmazodį, kadangi negalėjo pa-
siekti ir nutremti į Sibirą.

Parapijų daigintojas

Kun. J. Žebrys atvyko pas kun.
Aleksandrą Burbą, žinomą Ameri-
kos lietuvių veikėją, šv. Kazimiero
parapijos kleboną Plymouth, Pa. Su
juo buvo pažįstamas iš šiaulių
gimnazijos laikų ir jo paragintas
atsirado šiame krašte. Trumpai te-
pabuvęs pas savo jaunystės draugą,
pasileido keliauti po rytinį Ameri-
kos pakraštį. Per tris mėnesius ap-
lankė kone visas vietas, kur buvo
daugiau lietuvių — nuo Pennsil-
vanijos iki Vermonto ir Maino val-
stybių. Monografijos autorius kun.
J. Žebrių priskyrė prie nedaugelio
kunigų bastūnų (vagabond cler-
gy), keliausių ir skelbusių žmo-
nėms Kristaus Evangeliją.

Connecticut valstybėje kun. J.
Žebrys buvo pirmasis lietuvių kle-
bonas. Iš pradžių buvo klebonu
Waterburyje ir New Britain (1894-
1898), paskui tik šv. Andriejaus pa-
rapijoje New Britain (1898 - 1915).
Bet jis paskatino įsteigti keliolika
lietuvių parapijų kitose vietovėse
ir valstybėse. Monografijoje nurodo
mos šios vietovės: Hartford, Anso-
nia, Bridgeport, New Haven —
Connecticut valstybėje; Athol,
Brookton, Cambridge, So. Boston —
Massachusetts, Brooklyn ir Amster-
dam — New York, Elizabeth ir
Newark — New Jersey. Net ir kle-
bonaudamas Waterburyje, išvažiuo-
davo laikyti pamaldų ir klausyti iš-
pažinčių ir tolimesnės vietovės, kur
nebuvo lietuvių kunigo.

Savo broliui Lietuvoje, kun. Kazi-
mierui Žebriui, 1901 metais rašė,
kad Jungtinės Valstybės gali būti
iki 50 lietuvių parapijų, gi ateity-
je turėtų būti iki 300. Kitu savo
laišku broliui (1905) užsiminė, kad
Amerikos lietuviams reikėtų savo
vyskupo, kuris turėtų jurisdikciją į
visas lietuvių parapijas; dabar gi,
lankant lietuvių kolonijas, tenka
kreiptis vis į kitą vyskupą fakulta-
tų, o tai apsunkina ir sudaro ne-
patogumų. Parapijų darbui vieno-
dinti dar 1894 metais įsteigė Lie-
tuviškų Amerikos Kunigų Draugys-
tę, bet ji neišsilaikė; buvo naujai
įkurta tik po 15 metų (1909). Anot
monografijos autorius, kun. J. Žeb-
rys taip noriai ir autoritetingai rū-
pinosi Amerikos lietuvių dvasiniais
reikalais, tarytum jis būtų buvęs
popiežiaus siųstas (if he were
papal legate, 79 p.).

Daugeriopas triušas

Kun. J. Žebrys nesitenkino gry-
nai pastoraciniu darbu. Jam rūpė-
jo tautiniai ir socialiniai reikalai:

Uldas Šlaitas

KODĖL AŠ MĖGSTU GYVENTI PRISIMINIMUOSE?

Veidrodžio man negaila.

Atėjo laikas

jam pasenti,

ir jis paseno.

Nes toks gyvenimas.

Bet man gaila tavęs,

nes ir tu,

panašiai kaip ir veidrodys,

patamsėjai labai

ir esi jau visai pasenusi.

Veidrodžio,

kaip sakiau,

man visai negaila.

Bet man gaila tavęs.

Ir vis,

kuriuos rudenio naktį

teaplanko tikrai kapinynų gaudusis mėnulis.

Kodėl aš mėgstu gyventi prisiminimuose?

Todėl,

kad mano prisiminimuose

niekad niekas nesensta;

nes mano patys pirmieji vaikų pasaulio prisiminimai

yra mano geriausi vaistai

nuo visokiausių širdies negalavimų bei senatvės.

Lengvas lieptas.

Vaikų džiaugsmas.

Ir palaimingas

upeliškio čiurlenimas.

Taip atrodo po daugelio metų prabėgęs gyvenimas.

EMIGRACIJOJE

Visus mus riša vienas gyvenimas,

dienos ir naktys,

džiaugsmas ir ašaros

arba pilkas nusiteikimas.

Taipgi visus mus riša mūsų prisiminimai,

kurie neša visus mus į brangią ir tolimą Lietuvą,

ir visi,

kurie miršta svetur,

emigracijoje,

iš tikrųjų jie miršta ne emigracijoje,

bet jie miršta brangioje Lietuvoje,

kuri stovi kaip Dovydo bokštas širdies atminimuose.

O, Dangaus Karaliene!

Prisimink savo meilės malonėje mus emigracijoje

ir laikyk savo meilės malonėje tolimą Lietuvą.

lietuvių švietimas, spauda, organi-
zacija, tautinis susipratimas, blaiv-
umas, darbas.

Dar būdamas Pensilvanijoje,
siūlė Shanandoah lietuvių koloni-
joje steigti aukštesniąją mokyklą
(secondary school), kuri su laiku,
jo mąnymu, galėtų išaugti į Lie-
tuvių Mokslo institutą (Lithua-
nian Institute of Higher Learning),
bet toje stambioje tada lietuvių
kolonijoje, vadinamoje „lietuvių
sostapike“, nebuvo įkurta nė pradi-

Daugiau sėkmės turėjo spaudos
(Nukeita 4 pusl.)

nė mokykla. Vėliau prie Waterbury
įgytame parapijos ūkyje galvojo
kurti žemės ūkio mokyklą (Acade-
my of Agriculture), tačiau ir tos
pretenzijos savo idėjos nerealiza-
vo. New Britain įkūrė pradinę pa-
rapinę mokyklą, kuri 1914 metais
turėjo 102 mokinius, tačiau po kun.
J. Žebrio mirties tuojau sunyko
(1916).

Daugiau sėkmės turėjo spaudos
(Nukeita 4 pusl.)

Plutono planetos paslaptys

(Aukšta iš 2 psl.)

elitas — pavadintas Charonu. Seno-
joj graikų mitologijoje Charonas kel-
davęs vėles per Stikso upę į Hado
karalystę.

Laimingai atveju pasisekė nustaty-
ti minimalų satelito skersmenį. O
tas laimingas atvejis — okultacija.
1980 m. balandžio 6 Plutonas turėjo
padengti 12-to ryškumo žvaigždę.
Bet Plutonas jos visai nekludė ir
neužtemdė. Užtemdė Charonas, ir
žvaigždės užtemimas truko 50 se-
kundžių. Iš to apskaičiuota, kad
Charonas negalys būti mažesnis,
kaip 1200 km. skersmens.

Atradus Charoną, astrono-
mams jau paprastas reikalas nusta-
tyti Plutono masę. Reikia tik paim-
ti mėnulio orbitos periodą, jo atstu-
mą nuo planetos, pasikviesti į talką
Newtono ir Keplerio dėsnius, ir tu-
rimė jų masių sumą. Tokiu būdu,
pagaliau, išsprendta viena iš paslap-
tingiausių Plutono mįslių — jo
masė. O masė, pasirodė, besanti vos
0,0023 žemės masės. Jo skermuo lai-
komas apie 3000 km. Tada tanku-
mas įsėina daug mažesnis už žemės
videns tankumą. Duomenys kol
kas patenkinami, tik reikalauja kiek
didesnio patikslinimo.

Ateina puiki proga šiam patikli-
nimui. Plutonui bėgiant ap-

link saulę, palengva keičiasi ir Cha-
rono orbitos pozicija žemės atžvil-
giu. 1981 - 1989 m. laikotarpy Charo-
no orbitos plokštuma bus kraštu
atkreipta į žemę. Charonas užtem-
dys Plutoną ir Plutonas Charoną po
112 kartų per metus. Jų šviesos pa-
sikeitimai bus labai tiksliai matuo-
jami fotometrais, o kompiuteriai
spręs didelį sudėtingų lygčių tink-
lą. Iš jų astronomai sužinos Plutono
ir Charono paviršių kiekvieno
taško šviesumą ir galės nustatyti
dėmių pasiskirstymą. Užtemimų
duomenys leis tiksliai išmatuoti
abiejų kūnų skersmenis, jų pavi-
dus, orbitinius atstumus, o taip
pat išvesti masės ir tankumus.

Labai naudingi astronomijos mo-
ksliu erdvėlaivų artimi praskridi-
mai pro planetas, kaip štai dabarti-
niai Voyager 1 ir 2, praskridę pro
Jupiterį, dabar lankęsi Saturno dva-
rė. Buvo anksčiau planuojamas va-
dinamasis "Grand Tour", kur erdvė-
laivis, pasinaudodamas palankia
planetų konstitucija ir jų gravita-
cine jėga, aplankytų net į tolimiaus-
ias iš jų. Tada tikrai sužinotumėm,
koks Plutonas ir Charonas yra. Deja,
dėl NASA biudžeto ap-
karpymų šio plano teko atsisakyti.
Plutono — Charono prisitemdymai
bent šiame šimtmeči liko vieninte-

lė proga išgauti tikslesnį duome-
nų.

Pasivaikščiokimas Plutone

O jei pasisektų nusukti ir Pluto-
ną ir nusileisti ant jo paviršiaus, ka-
ten rastumė? Kaip tamsūs jo pa-
sausis atrodytų? Deja, niekas dar
net nebuvo ir gyvų žodžių niekas
negali paliudyti. Bet tai dar nereiš-
kia, kad negalime daryti išvadų iš
turimų stebėjimo duomenų.

Plutonas beveik 40 kartų toliau
nuo saulės, negu žemė. Vidutinis jo
atstumas nuo saulės siekia daugiau,
kaip 5 milijonus 900 milijonų kilo-
metrų, tuo tarpu kai žemės viduti-
nis atstumas — vos 149,6 milijonų
km. Dėl tokio didelio atstumo saulė
jau nebepajėgia Plutono paviršiaus
draugiškai sušildyti. Ten tempera-
tūra sukasi apie 43 laipsnius Kelvi-
no (arba 230 laipsnių šaltio Celsi-
jaus). Prie tokios temperatūros vi-
sos dujos, išskyrus neoną, sušąla į
ledą. Be to, Plutonas nėra pakanka-
mai masyvus, kad palaikytų daug
atmosferos. Todėl manoma, kad ja-
me galinti būti labai reta neono at-
mosfera. Planetos spektras leidžia
spėti, kad paviršius galys būti pa-
dengtas metano šalna. Jei taip, tai
Plutonas turi labai spindėti, nes me-
tano šalna atmuša 70 proc. į ją
krintančių spindulių.

Plutone amžina naktis. Saulė taip
toli, kad tik šviesos taškas iš jos be-
likęs tarp daugybės žvaigždžių. Ji

pusantro tūkstančio kartų silpniau
šviečia negu žemėje. Reikia telesko-
po, kad galėtum pamatyti jos diską.
Visai kitaip atrodo Charonas. Jo di-
džiulis diskas nuolat kabo vienoje
padangės vietoje. Kampinis disko
skersmuo keturių su puse laipsnių,
kai tuo tarpu mūsų mėnulis tik pu-
tes laipsnio pingelis. Tai dėl to, kad
Charonas yra daug daugiau arčiau pla-
netos, negu mėnulis, bet jis mažiau
saulės spindulių gauna ir yra daug
tamsesnis už mėnulį.

Taip maždaug, galvojama, atro-
dytų Plutono paviršius. Bet kas yra
jo viduje? Iš kokių sluoksnių jis
sudarytas? Ką rastumė, jei Pluto-
ną didžiuliu peiliu perpjautumėm
pusiau, kaip obuolį? Į šiuos klausi-
mus atsakyti jau sunkiau. Tačiau
mokslininkai nenuleidžia rankų, su-
sidūrę su sunkumais. Kompiuterių
pagalba iš turimų dar ir negausių
duomenų jie sudaro Plutono struk-
tūros modelius. Vienas iš tokių mo-
delių rodo, kad Plutono branduolys
galys būti apie 1200 km. skersmens
ir sudarytas iš silikatinio uolų. Bran-
duolį gaubia apie 650 km. storio ap-
valkalas — grynas vandens ledas, o
pačiam paviršiui apie 50 km. storio
metano ledo pluta. Pagal kitą mode-
lį metano ledo pluta esanti iki 700
km. storio. Iš viso Plutono modelių
esama tiek, kiek jo tyrinėtojų. Api-
bendrinant galima būtų pasakyti,
kad iki 1978 m. Plutonas buvo cha-
kterizuojamas kaip tanki, tamsi

žemės tipo planeta, kuri kažkokiu
būdu pateko į saulės sistemos toli-
miausią pakraštį. Dabar, atradus
Charoną, jis laikomas palyginti ma-
ža, nedideliu tankumo metano snie-
go gniužtu su amoniako ir kitomis
priemaišomis.

Kas tu toks, Plutone?

Plutonas keista planeta. 50-čiai
metų prabėgus nuo atradimo, jis
vis dar paslaptis. Ekscentriška ir
palinkusi orbita, patsai toks netikė-
tai mažas, Nenuostabu, jei atsiranda
tokių, kurie įtartina akim žvel-
gia į tolimąją planetą. Gal ji visai
ne planeta? Gal tik satelitas, nutrū-
kęs nuo kurios nors planetos? Jei
taip, nuo kurios? Žymiausias kandi-
datus gali būti Neptūnas. Jo sateli-
tų sistema irgi gana keista. Du sa-
telitai lydi Neptūną. Tritonas tur-
būt pats didžiausias mėnulis saulės
sistemoje, sukasi aplink Neptūną at-
virkščia kryptimi. Nereidė mažas
mėnuliukas, bet jo orbita nepaprastai
išvesta. Tai pati ekscentriškiausia
orbita visame saulės pasaulyje. Iš-
skyrus Kometas, žinoma, Gal kada,
gilioje kosminėje senovėje, Neptūno
satelitai gražiai, tvarkingai skriejo
aplink planetą, ir Plutonas buvo jų
tarpe. Gal koks katalizminis įvykis,
susiūdirimas su praskriejančiu aste-
roidu ar kokia nežinoma planeta pa-
keitė Tritono kryptį, išstė Nereidės
orbitą, o Plutoną visai išmetė iš
Neptūno traukos ir paverė devin-

tąja planeta.

Kompiuterių skaičiavimai rodo,
kad Plutonas niekad nepriartėja
prie Neptūno arčiau, kaip 18 astro-
nominų vienetų. O tai bus apie
2 milijonai 700 milijonų km. Atro-
do, lyg negalėtų Plutonas bet kada
būti Neptūno pašonėje. Tačiau tas
argumentas dar nieko nesako apie
jėgas, kurios dabar nežymios, bet
praėity stipriai veikė saulės sistemos
vystymąsi.

Yra hipotezių, kurios paverčia
Plutoną asteroidu, Kometos bran-
duoliu ir t.t. Vienu žodžiu, Pluto-
nas labai kontroversinė asmenybė.

Dešimtoji planeta

Kaip bebandytumėm žeminti Plu-
toną, laikydami jį satelitinės, aste-
roidinės ar kometinės kilmės, vis-
tik jis lieka pačia paskutine ir pa-
čia tolimiausia planeta. Lekia jis
sau tamsybėse aplink nedidelę
žvaigždę saulę ir suka astronomams
galvas. Bet ar iš tikrųjų Plutonas
yra paskutinė saulės planeta?

Ta mintis nedavė ramybės dau-
geliui astronomų. Į patį Clyde
W. Tombaugh, atradęs Plutoną, dar
17 metų įsismaginęs ieškojo trans-
plutoninės planetos. Per tą laiką
praleido 7000 valandų, tikrindamas
fotografines plokšteles, apžvelgė 70
proc. dangaus skliauto ir "apčiūpi-
nėjo" 90 milijonų žvaigždžių. Šio
darbo duomenys rodo, kad eklipti-
kos plokštumoje negali būti jokios

Neptūno dydžio planetos iki 270 as-
tronominių vienetų atstumo nuo
saulės, t.y. 40 milijonų kilometrų.
(tarp kitko, astronominis vienetas
yra vidutinis žemės atstumas nuo
saulės). O toliau jau, žinoma, ne-
dėta nė ieškoti. Jokia saulė tokiose
tolybėse nė aukso apdengto veido
nepašviečia.

Bet gal yra planeta labai arti
saulės, arčiau negu Merkurijus? Gal
mes ją tik "pražiopsojom?" Daug
metų jos buvo ieškoma ir buvo tiki-
ma, kad tokia planeta tikrai egzis-
tuojanti. Ji t.t. Vienu žodžiu, Pluto-
nas labai kontroversinė asmenybė.
Jei taip, Neptūno dydžio planetos
iki 270 as-
tronominių vienetų atstumo nuo
saulės, t.y. 40 milijonų kilometrų.
(tarp kitko, astronominis vienetas
yra vidutinis žemės atstumas nuo
saulės). O toliau jau, žinoma, ne-
dėta nė ieškoti. Jokia saulė tokiose
tolybėse nė aukso apdengto veido
nepašviečia.

Rašytojui Liudui Dovydenai 75 metai

Naujų metų pirmoji diena (sausio 1 d.), galėtume sakyti, buvo gana dosni mūsų literatūrai. Tą dieną yra gimę du nepamiršiami lietuvių rašytojai: Kristijonas Donelaitis — 1714 m. sausio 1 d. ir Liudas Dovydenas — 1906 m. sausio 1 d. O kad būtų ir toliau tokių dosnių dienų!

Kristijonas Donelaitis — jau šimtmetinė, nors ir amžinai mus veikianti praeitis, o Liudas Dovydenas — gyva ir kūrybinga dabartis. Toje dabartyje štai ir paties rašytojo 75 metų sukaktis! Sukaktis toli gražu ne senatviška, nesgi kone pačiose sukakties išvakarėse skaitytoja džiugino meistriskas Liudo Dovydeno naujų novelių rinkinys "Vasaros vidurdienis" (1979).

Kai jubiliejaus proga šiandien paseki rašytojo nueitą gyvenimo kelią ir perversi jo parašytas knygas, tai pamatai, kokių autentiškų ir milžiniškų talentų Dievulis yra tą žmogų apdovanojęs. Nieko kito čia daugiau ir nereikėjo. Imi gyventi įspūdžiu, kad Liudas Dovydenas, be abejo, labiausiai įsimena nepriklausomybės metais valstybine premija apdovanotą Liudo Dovydeno romaną "Broliai Domeikos" (1936). Iš tikrų

jau tai buvo viena iš nedaugelio ano dešimtmečio šio žanro knygų, kurios mūsų beletristiką iš karto kilstelėjo į gerokai aukštesnę pakopą. O tu sukaktuviniško knygų, kiekvienai vis kuriuo nors nauju kampu ir kryptimi pasistūmėjusių, iki šiol susidaro jau ne tokia maža virtinė. Štai jų pavadinimai: "Cenzūros leista" (1931), "Buvo žmogus be kojų" (1932), "Ieškau gyvenimo draugo" (1934), "Broliai Domeikos" (1936), "Kortų namelis" (1937), "Mes ieškom pavasario" (1948), "Žmonės ant vieškelio" (1948), "Per Klausučių ulytėlę" (1952), "Naktys Karališkėse" (1955), "Pašurpo mano velnias" (1974) ir kt. O kur dar rašytojo duoklė vaikų literatūrai, kur dar suliteratūrintų liaudies pasakų knygos ir kitokių specialiečių raštų tomų: "Kelionė į pievą" (1936), "Jaujos pasakos" (1938), "Varpinės šuva" (1939), "Pabėgėlis Rapsukas" (1946), "Buvo kartą karalius" (1947), "Karaliai ir bulvės" (1973), "Mes valdysim pasaulį" (1970) ir kt.

Puikiai vaizduodamas daugiausia liaudies žmonių charakterius, visu autentiškumu užgriebdamas jų kalbos neišsemiamus šaltinius ir lyriškai piešdamas gamtovaizdį, visus šiuos elementus rašytojas sulydo į tikią dovydenišką vienumą, kad ji tampa ne vien tik įkūnyta meniška tiesa, bet ir tam tikros epochos ir tam tikros vietos paminklų įvaizdžiu. Ypač šių dienų

visos mūsų tautos lūžtinėje situacijoje. Juk tokio Lietuvos kaimo, kurį su visomis žmogaus dvasios ir papročių detalėmis nupiešė savo knygose Dovydenas, šiandien jau nėra ir nebus. Industrijai suvarius kaimo gyvenimą į miestus, šiandien skurdėja ir gyvosios kalbos lobiai, nyksta spalvingieji kaimo žėnėkoriai išsireikšimai, niveliuojasi tarmių spalvingumo niuansai. Šia prasme paskutinieji mūsųose daugiausiai XX amžiaus mochiškai ar tik neliks autentiškiausi Liudo Dovydeno knygų puslapiuose, kaip XX amžiaus tolygūs bruožai tapo paminklais Vinco Krėvės "Šiaudinėje pastogėje". Panašią duoklę sukaktuviniškas yra atidavęs ir čionykščiam išeivijos gyvenimui. Ir ne vien tik savo bendraamžių lemties kečiams. Pastarųjų jo knygų pati išraiškiausia dalis yra paskirta jau beveik jokiui stebuklu neprikeliamam senosios mūsų emigracijos čionykščiam žmogui. O Liudas Dovydenas jį dar surado ir suspėjo tiesiog žaizduojančia plunksna apmesti jo išorę ir gręžte įsigręžti į jo dvasią. Tai irgi labai pavykęs ir savo literatūrinio rezultatu išliekantis užmojis.

Tad tikrai niekam, susitikus, ir kalbant šįandien su Liudu Dovydenu, neateitų mintis, kad jisai jau 75 metų: žvalus, kupinas kalbos, viskuo besidomintis, visada besisypsantis, tačiau ir rašytojo pašaukimą žiūrintis rimtai,

Sukaktuviniškas rašytojas Liudas Dovydenas

todėl plunksnos nelaužantis, jos galima tik pasakyti: padėk, Die- muziejun nepadedantis, o pap- raščiausiai rašantis toliau... Te-

Nauji leidiniai

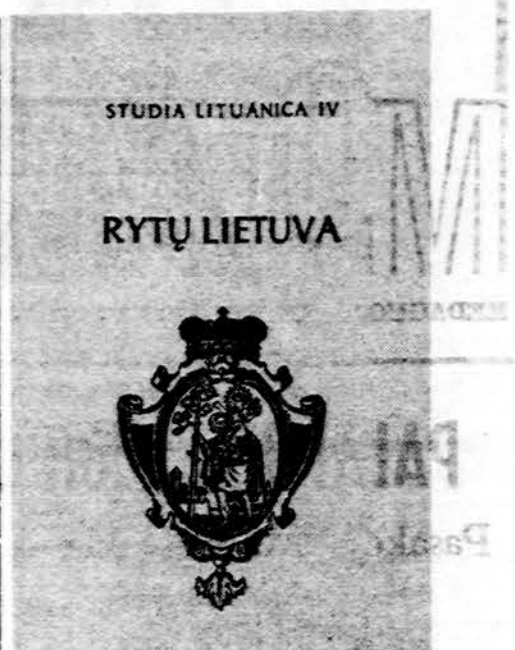
• RYTŲ LIETUVA. Istorinių bei etnografinių studijų rinkinys. Studia Lituanica IV. Suredagavo Algirdas M. Budreckis. Išleido Vilniaus krašto lietuvių sąjunga 1980 m. Tiražas 1200 egz. Spausdino M. Morkūno spaustuve Chicagoje. Knyga didesnio formato 628 psl., iliustruota, kietais viršeliais, kaina — 15 dol.

Leidinio puslapiuose randame šių autorių nuodugniai nagrinėjamas temas: Jonas Puzinas „Vilniaus 650 metų sukaktis — miesto ar Gedimino sostinės“, Marijus Blynas „Rytų Lietuvos senovės paminklai“, Algirdas Budreckis „Išvadas į Rytų Lietuvos pota- monomastiką“, Jerzy Ochmanski „Lietuvių etninė siena rytuose nuo padermių epochos ligi XVI amžiaus“, Zigmantas Raulinaitis „Slavų kovos su jotvingiais XII amžiuje“, Marijus Blynas „Senovės Vilniaus miesto gynybinės sienos“, Algirdas Budreckis „Rytų Lietuvos vaivados ir kaštelionai XV - XVIII amžiais“, Alicija Rūgytė „Vilniaus universitetas ir tautinis lietuvių atgimimas“, Algirdas Budreckis „Vilniaus krašto demografinės problemos“, Algirdas Budreckis „Rytų Lietuvos vietovardžių žodynėlis“, Jurgis Gimbutas „Rytų Lietuvos kaimų sodybos ir trobesiai“, Kazimieras Grauzinis „Lietuvos konfliktas su Lenkija dėl Vilniaus ir Suvalkų žemių“, „Laikinojo Vilniaus lietuvių komiteto memorias, įteiktas Lenkijos vyriausybei 1923 m. rugpjūčio 4 d.“, Mykolas Roemeris „Vilnius ir tarptautinė teisė“, Domas Krivickas „Vilniaus klausimas tarptautinės teisės požiūriu“, Mykolas Biržiška „Lietuvos rytų ir pietų sienos“, Zenonas Ivinskis „Lietuvos sienų klausimas: rytų ir pietryčių sienos“, „Memorandumas dėl etnografinės Lietuvos rytinių ir pietinių sienų“.

— MOSŲ VYTIŠ, 1980 metų vasara. Skautiškos minties jaunimo ir vadovų žurnalas. Redaguoja Juozas Toliušis, 7220 S. California Ave., Chicago, IL 60629. Metinė prenumerata JAV ir Kanadoje — 6 dol., kitur — 3 dol., atskiras numeris — 2 dol. Žurnalas iliustruotas, 44 psl.

— VYTIŠ, 1980 m. lapkričio mėn. Nr. 11. Lietuvos Vytų mėnesinis žurnalas. Redaguoja Loretta I. Stukas, 234 Sunlit Dr., Watchung, N.J. 07060. Administracijos adresas: Vytis, 2524 W. 45St. Chicago, IL 60632. Žurnalo metinė prenumerata — 8 dol.

pagyromis. Tai iš tikrųjų stipriai šaltiniai paremtas ir kruopščiai parašytas darbas su gausiomis ir vertingomis išnašomis. Labai palankiai įvertina savo pralobę ir prof. Oscar Handlin, JAV imigrantų praeities ir buities tyrinėtojas. Kai kurių netikslumų pasitaiko tik ten, kur autorius susiliecia su Lietuvos praeitimi. Ypač man klievo per visą knygą nusidriekęs lietuvių pavardės — baltai (Baltis). Tuo vardu bendrai vadiname senuosius aščius (prūsus, lietuvių, kuršius, latvius, jotvingius) arba Baltijos valstybių dabartinius tikruosius gyventojus (lietuvių, latvius, estus). Kai turime mintyje atskiras minėtas tautas gyvas ar išnykusias, vartojam tikruosius jų vardus, o ne bendrinį — baltai. Taigi, netikslu rašyti, kad A. Dambaryšas (Adomas Jakštas) buvo famed literary figure among Balts (29 p.), nes tuo būdu jis priklamas ir latviams bei estams. Dar neišskėsnis toks sakymas: the Balt priest in the first Lithuanian parish in New England (61 p.); atrodytų, lyg jis būtų nelietuvis. Matyti, autorius norėjo išvengti dažno lietuvių vardo minėjimo, tad nusigriebė pakaitalo „Balts“, paaiškindamas pratarėmėje: it is used throughout the text exclusively as an alternate name for Lithuanians. Deja, ne visur tai tinka.

— VILTIS, Vol. 39, No. 4 Dėcember 1980. A Folklore Magazine. Anglų kalba leidžiamas tautinių šokių ir tautodailės žurnalas. Visada jo puslapiuose tarpe kitų tautų įterpiama ir lietuviškosios medžiagos. Žurnalą leidžia ir redaguoja Vytautas F. Beliajus, P. O. Box 1226, Denver, CO 80201. Metinė prenumerata — 7 dol.

— Juozas Kapačinskas, SPAUDOS BARUOSE. Atsiminimai. Išleido Chicago Lietuvos literatūros draugija 1979 m. Spaudė M. Morkūno spaustuve. Leidinys iliustruotas nuotraukomis, 216 psl.

Teisė senojo Lietuvos

„Teisės bruožai Lietuvoje XV - XIX“. Tokiu pavadinimu „Minties“, leidykla Vilniuje 1980 metų pabaigoje išleido Lietuvos mokslų akademijos Filosofijos, sociologijos ir teisės instituto paruoštą kuklų (128 psl.) straipsnių rinkinį senosios Lietuvos teisės istorijos klausimais. Leidinio turinys: V. Andriulis — Baudžiamosios teisės ir baudžiamojo proceso bruožai Lietuvoje XV a. (Kazimiero teisynas), S. Vansevičius — Lietuvos didžiojo kunigaikščio ir ponų tarybos valdžia XV — XVI a., V. Raudeliūnas — Pirmoji (1529) Lietuvos statuto lotyniškieji nuorašai, S. Vansevičius — Teisimas ir procesas pagal 1529 metų Lietuvos statutą, Z. Namavičius — Joachim Molevelio pažiūros ir valstybė. Leidinio pabaigoje atspausdinta keliolika įdomių dokumentų bei publikacijų tekstų.

Kun. Juozo Žebrio monografija

(Atkelta iš 3 psl.)

darbe. Pradžioje susirio su Bostono Lietuvių Laikraščiu (1895), kurį beveik vienas ir prišarūdavo. Kai to laikraščio administratorius pabėgo su prenumeratorais pinigais, laikraštis žlugo, išėjus vos septyniems sasiuviniams. Kun. J. Žebrys nupirko spaustuves įrankius ir įsteigė Rytų laikraštį ir spaustuvę Waterburyje. Laikraštis išilakė daugiau negu dvejus metus (1896 - 1898). Tai buvo kun. J. Žebrio antroji sakykla. Pamokslais bažnyčioje ir straipsniais laikraštyje sklaidė ir gynė savo idėjas: tikėjimas ir tautybė negali būti be žalos persikirti; teikia laikytis iš Lietuvos atsineštų tautinių ir religinių papročių; mokyti skaitymo ir rašto; nenekenti geram lietuvių vardu; vengti muštynių ir girtavimo... Monografijoje rašoma, kad tuo metu Waterburyje buvo 34,000 gyventojų, 24 bažnyčios ir 161 salūnas. Lietuviai turėjo 5 salūnus. Kun. J. Žebrys pamoksluose ir laikraštyje stengėsi lietuvius atgręsti nuo girtavimo piktybės (evil of liquor); ragino susilaikyti nuo svaigalų per šventes, vedybas ir krikštynas; įrodinėjo, kad girtybė kliudo geriau įsikurti ir praturtėti. Skatino lietuvius pirkti mieste sklypus ir namus, įsigyti ūkius, imtis prekybos ir amatų. Waterburyje įsteigė kooperatyvą, kepyklą, nupirko ūkį, kuriame manė įsteigti senelių prieglaudą ir žemės ūkio mokyklą. Ne visi parapičiai suprato ir įvertino savo klebono pastangas rūpintis ne tik dvasiniais, bet ir medžiaginiais jų reikalais.

„Neprietelių“ opozicija

Kun. J. Žebrys 1898 metais iš Waterbury nukeltas į daug mažesnę New Britain lietuvių koloniją. Ten anksčiau nuvykdamas laikyti pamaldų, padėjo įsteigti Šv. Andriejaus parapiją, o atkeltas klebonu — pastatydino bažnyčią. Šioje lietuvių parapijoje išbuvo 17 metų. Nors sakė, kad vyskupas palengvines jam darbą iškeldamas iš Waterbury, bet iš tikrųjų daugeriopam jo darbu buvo suduotas smūgis. Už tai kaltino ne visus Waterbury lietuvius, bet tik savo „neprietelius“.

Kažin ar parapijiečiai būtų sujudę ir skundę vyskupui, jei nebūtų pakurstę salūnų savininkai (bar owners), kaip monografijoje pažymi. Ano meto lietuvių visuomenėje smulklių savininkai buvo praturtę „didikai“, sodinami pirmose vietose, kviečiami krikštinate, renkami valdybų nariais. Kun. J. Žebrys su jais susikirtė, smerkdamas girtavimą ir rūpindamasis, kad karčiamos būtų uždarintos bent per didžiąsias šventes (pavyzdžiui, Kalėdas). Kitą grupę „neprietelių“ sudarė žmonės, kuriems nepatiko klebono užmojis prekiauti ir ūkininkauti, nors turėjo ir labdaros tikslą. — Kliuvo ir dažnas klebono važinėjimas į kitas vietas, lyg ir aplėdžiant savo parapiją. Drumsties, be to, įnešdavo vadinamieji „nebažnytiniai“, palaikomi liberalinių - socialistinių laikraščių.

Kun. J. Žebrys, užkliudomas kairiosios spaudos, nelikdavo skolingas: atsisakdavo savo redaguojamame Rytų laikraštyje ir pamoksluose, 1897 sausio 24 po nakties spaustuvė rasta sujaukta, spausdinimo priemonės sulamdytos ir išbarstytos ant grindų, laiška ir laikraščiai draikėsi gatvėje. Kun. J. Žebrys kaltininkais laikė vadinamus „šliuhtarinius“. Dr. Jono Šliupo redaguojama Nauja Gaidynė pirmoji buvo užpuolusi Waterbury lietuvių kleboną, kam jis leidžias kuniginį laikraštį „žmonėms mulkinti“. Kun. J. Žebrys gerbiąs daktarą kaip mokslineką lietuvių, bet nesutikęs su jo laisvamanybe. Kibdavo į kun. J. Žebry ir kitų socialistinių laikraščių korespondentai: Baltimoreje ėjusio Kardo ir vėliau Bostone leidžiamo Keleivio.

Barbutė, važiuosiu į Lietuvą

Kun. J. Žebrys buvo jau įžengęs į šeštąją dešimtį savo amžiaus ir Amerikoje išgyvenęs dvidešimt metų. Jis jautėsi prislėgtas ir apsvyręs, neremiamas ir nevertinamas, nors daug triūsio buvo idėjęs į pastoracinį, organizacinį ir tautinį darbą. Monografijos autorius jį pavadino „savųjų negerbiamu pranašu“ (a prophet without honor in his surroundings). Savo sesėčiai Barbora, gyvenusiai Hemden, Con-

necticut, kartą nusiskundė: „Barbutė, važiuosiu į Lietuvą. Žmonės čia manęs neapkenčia“. Monografijos autorius su ta giminate kalbėjosi 1975 metais. Kun. J. Žebrys išvažio ne į Lietuvą, bet į Amžiną Atilš...

Kunigo žudikai

Pirmojo pasaulinio karo išvakarėse vienu kitur lietuvių ir lenkų kunigai pradėjo gauti anoniminis laiškus, grasinančius nužudyti, jei nebus duota pinigų. Tokius laiškus gavo kun. V. Kudirka (Kings-ton, Pa), kun. K. Urbonavičius (Brockton, Mass.), kun. J. Žebrys ir lenkų klebonas kun. L. Bojnowskis (New Britain, Conn.). Lenkų bažnyčionius buvo įsilaužta ir sudaužytas altorius. Grasmieji laiška buvo pasirašomi „juodosios“ arba „raudonosios“ rankos. Iš kun. J. Žebrio reikalavo 11.000 dolerių pasiadinę anarchistas. Tokia grupė iš tikrųjų buvo ir Chicagoje leido savo laikraštį (1900), nors anarchistas galėjo pasivadinti ir jai nepriklausantieji nuožmniai.

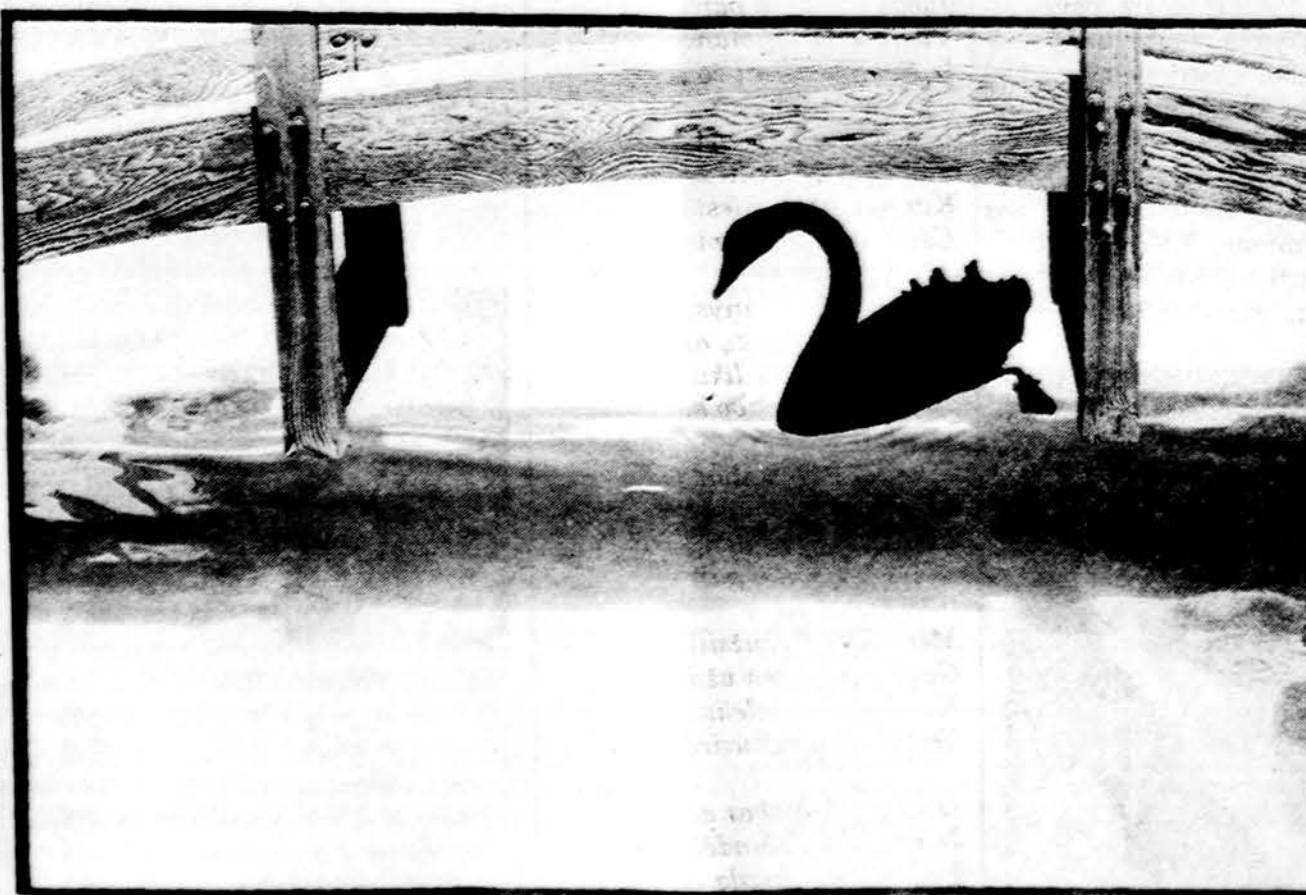
Paskutiniam savo pamoksle 1915 vasario 7 (sekmadienį) pliekė anarchistus, primindamas savo parapi-

jiečiams, kad yra grasinamas ir „medžiojamas“. Kitos dienos vakare, vasario 8, įsiveržė plėšikai nužudė kun. J. Žebry ir klebonijos šeimininkę Ievą Gilmanaitę.

Žmogžudžiai — Petras Kiaulėnas ir Bernardas Montvidas — pakliuvo policijai į rankas Wilmingtone, Delaware. Ten jiems plėšikaujant, žuvo policininkas, o keli asmenys buvo sužeisti. Petras Kiaulėnas 1915 gegužės 14 buvo pakartas, o Bernardas Montvidas tokios pat bausmės susilaukė Hartforde kiek vėliau, pakaiškėjus ryšiu su kun. Juozo Žebrio nužudymu.

Vienybė Lietuvninkų, pavadinus žmogžudžius „laisviečiais“ susilaukė teismo. Tačiau Laisvės redaktorių ir leidyjų skundo ir 100.000 dolerių ieškinio už tariamąjį šmeižtą teisėjas nerado svarstytinu. Žmogžudžius galėjo sugundyti Keleivio korespondencija, kurioje buvo užsiminta, kad klebono kun. J. Žebrio turtais siekias 50,000 dolerių. Teismo keliu įkainavus paliktą klebono turta ir banko sąskaitas, tesudarė 6,365.98 dolerių suma.

Kun. Juozas Žebrys palaidotas 1915 vasario 12. Laidotuvis daly-

Juodoji gulbė

is Algimanto Kezio S.J., nuotraukų parodos, šiuo metu vykstančios „Galerija“ patalpose, 744 North Wells St., Chicago, IL 60610. Paroda nuo sausio 5 d. iki sausio 24 d.

Nuotrauka Algimanto Kezio, S.J.